

Asia: VN/7020/2024

Lausuntopyyntö tekoäly- ja tekijänoikeuspienryhmien loppuraporteista

1. Täydentäviä huomioita pienryhmien laatimiin loppuraportteihin

Onko pienryhmä I: Tekoäly luovassa työssä loppuraportin sisältöön täydennettävää oman toimialasi osalta?

Raportin kohdassa 2.3 on huomioitavaa, että tekoälyn tutkimukseen sekä hyödyntämiseen tutkimuksessa ja koulutuksessa liittyy huomattavan paljon mahdollisuuksia ja erilaisia ulottuvuuksia. Tekoälyn käyttöä ei tule tarkastella yksinomaan tiedonlouhinnan näkökulmasta. Erilaisten data- ja arkistoaineistojen hyödyntäminen tulee olla mahdollista korkeakoulun peruskäytössä ilman erillisiä lisensointejä.

Raportin kohdassa 2.5 on tärkeä huomio tekoälysovellusten hyödyntämisen monimuotoisuudesta ja ylläpitämisestä. Vaikka näissä raporteissa teemaa lähestytään yksinomaan tekijänoikeudelliselta näkökulmalta, aineistojen erilaiset käyttöoikeudet, lisensoinnit ja sovellusmahdollisuudet limittyvät huomattavan laajasti luovien alojen ulkopuolelle palvelutarjontaan ja liiketoimintaan.

Arene pitää tärkeänä tuoda esiin myös digitaalisen sivistyksen kokonaisuutta mukana tekoälyn käyttöä koskevassa keskustelussa.

Onko pienryhmä 2: Teknologia loppuraportin sisältöön täydennettävää oman toimialasi osalta?

-

Onko pienryhmä 3: Oikeudelliset kysymykset loppuraportin sisältöön täydennettävää oman toimialasi osalta?

Korkeakoulut on tuotu tekijänoikeuteen liittyvinä intressitahoina mukaan lähinnä tutkimusorganisaatioina. Intressitahoa voidaan lähestyä organisaationa, jolle syntyy tai jolla on oikeuksia aineistoihin. Yhtä lailla intressitahoksi voidaan tulkita laajemmin myös oikeuksien

hyödyntäjät. Korkeakouluilla on koulutuksessaan ja tutkimustoiminnassaan olennainen rooli sekä tekijänoikeuksien hallinnoijina että hyödyntäjinä.

Säädöksissä käytetään ilmaisua yliopistot ja muut tutkimusorganisaatiot. Ammattikorkeakoulut täyttävät toiminnaltaan ja säädöspohjaltaan ehdottomasti direktiivissä olevan tutkimusorganisaation määritelmän, joten niitä ei tulisi missään vaiheessa unohtaa tutkimukseen ja korkeakoulutukseen liittyviä määrittelyjä tai linjauksia tehtäessä.

2.1 TOIMENPITEET

1. Kannatatko esitettyjä toimenpiteitä?

Esitettynä toimenpiteenä taannehtiva ja tarkka raportointivelvollisuus generatiivisen tekoälyn koulutusmateriaalista on ylimitoitettu. Tähän pyrkiminen johtaa kalliiden ja tehottomien järjestelmien rakentamiseen ja lamauttaa tekoälysovellusten kehittämisen. Yhteishallinnointi ei saisi myöskään tulla kalliimmaksi edustetuille tahoille kuin suora käyttöoikeuksien myynti oikeuksienhaltijoiden toimesta. Raportointia ei voi edellyttää kehitteillä olevan koulutustietojen yhteenvedon mallin sekä käytännesääntöjen hyväksymistä edeltävältä ajalta. Tämänhetkisen aikataulun mukaan ne hyväksytään vuoden 2025 toisella neljänneksellä.

Ehdotettu läpinäkyvä lisenssijärjestelmä tekoälylle tekijänoikeuslain laajennuksena on ehdotuksena ymmärrettävä, mutta toteutukseltaan haastava valtaosan isoista tekoälyalustoista ollessa Suomen ja EU:n ulkopuolisia toimijoita. Todennäköisesti paikallinen sääntely voi aiheuttaa ristiriitaisia ja tulkinnanvaraisia tilanteita, jotka eivät ole eduksi tekijänoikeuksien haltijoille eikä hyödyntäjille. Kansallinen sääntely heikentää suomalaisen tekoälyn kehityksen kilpailukykyä suhteessa muihin maihin ja estää kansainvälistä yhteistyötä. Tieteelliseen tutkimukseen tekoälyä tulisi voida kouluttaa ja kielimalleja rakentaa kenenkään estämättä DSM-direktiiviä mukaillen.

Ehdotettu sertifiointijärjestelmä ihmisen luovan työn tulosten erottamiseksi tekoälyllä tuotetusta materiaalista vaikuttaa vaikeasti toteutettavalta ja raskaalta hallinnoitavalta etenkin julkihallinnollisesti toteutettuna. Todennäköisesti teema kehittyy tulevaisuudessa yksityisten kaupallisten sertifiointipalveluiden kautta. Teema on tärkeä, mutta toteutuslaajuus voi olla mahdoton hallita, jos sitä ei rajata selkeästi tiettyihin käyttötarkoituksiin.

2. Onko jokin toimenpide mielestäsi toista tärkeämpi?

Tärkeimmät, ensisijaisesti edistettävät toimenpiteet ovat selkeä tekijänoikeuspolitiikkaan liittyvä komission ohjaus sekä Eurooppa-tasoiset ja kansainväliset yhdenmukaiset käytänte- ja soveltamisohjeet. Samalla tulisi tarkastella ja kumota jo vanhentunutta EU-tason säädösohjausta.

3. Millä tavalla katsot, että toimenpiteet tulisi toteuttaa?

Oikeudenhaltijoiden oikeudet ja tekoälymallien kehittäminen tulee turvata nykyisen tekijäoikeuslain ja tekoälyasetuksen avulla. Tekoälymallin tarjoajan on laadittava ja asetettava julkisesti saataville riittävän yksityiskohtainen tiivistelmä yleiskäyttöisen tekoälymallin koulutuksessa käytetystä sisällöstä tekoälytoimiston toimittaman mallin mukaisesti. Tämä täydentää datan louhimisen poikkeussäännöstä, joka on säädetty direktiivillä (EU) 2019/790 ja saatettu voimaan Suomessa tekijäoikeuslain muutoksella 3.3.2023/263.

Tekijäoikeuslain 13 b §:n 1 momentin mukaan tekijäoikeuslain suojaaman teoksen ja muun suojatun aineiston käyttö tekoälyn kouluttamiseen on lähtökohtaisesti sallittu, jollei tekijä ole nimenomaisesti ja asianmukaisella tavalla pidättänyt tätä oikeutta. DSM direktiivin 4 artiklan mukaan tekoälyn kouluttaminen on sallittua, jos oikeudenhaltijat eivät ole nimenomaisesti pidättäneet oikeuksiaan kyseisessä kohdassa tarkoitettuun teosten ja muun suojatun aineiston käyttöön asianmukaisella tavalla (kuten koneluettavilla keinoilla, kun kyseessä on verkossa yleisön saataviin saatettu sisältö). Sopimuslisenssiorganisaatiolla (Kopiosto) ei ole muuta tapaa ilmoittaa oikeuksien pidättämiseen kuin verkkosivu. Tämä Kopioston verkkosivun kieltö ei kuitenkaan ole DSM-direktiivin 4(3) artiklan mukainen asianmukainen ja nimenomainen oikeuksien pidätys. Jos sopimuslisenssisäännös säädettäisiin kansalliseen lainsäädäntöön, Kopiosto lisensoisi kaikki teokset, kuten tekijäoikeuslain 26 §:ssä todetaan ”laajennetun kollektiivisen käyttöluvan saanut voi luvan mukaisin ehdoin käyttää kaikkia tämän alan tekijöiden teoksia.”

Lain tekijäoikeuden yhteishallinnoinnista (1494/2016) 34 §:n mukaan sopimuslisenssiorganisaatiolla on velvollisuus käydä lisensiointineuvottelut vilpittömästi. Pykälän mukaan yhteishallinnointiorganisaation ja käyttäjän olisi annettava toisilleen kaikki lisensiointiin tarvittavat tiedot. Yhteishallinnointi-organisaation tulisi myös totuudenmukaisesti kertoa käyttäjälle, mikäli teoksen tai muun suojan kohteen käyttö ei lain mukaan edellytä käyttöilupaa. Näin ollen Kopioston tulee kertoa ne oikeudenhaltijat, jotka ovat käyttäneet opt-out oikeuttaan eli jotka voidaan lisensoida sekä ne oikeudenhaltijat, jotka eivät ole käyttäneet opt-oikeuttaan, ja joita ei siksi voida lisensoida, koska käyttö on jo sallittua tekijäoikeuslain 13 b §:n 1 momentin perusteella. Miten tällainen erittely olisi mahdollista, kun sopimuslisenssin käyttöä koskeva sopimus antaa luvan kaikkien teosten käyttöön ilman erittelyä siitä, ketkä oikeudenhaltijat tai mitkä teokset ovat kyseessä?

Lisäksi sopimuslisenssin liittyy tekijöiden itsemääräämisoikeuden rikkominen. Ne oikeudenhaltijat, jotka ovat pidättäneet oikeuden tiedonlouhintaan, lisensoidaan joka tapauksessa, jos he eivät DSM direktiivin 4 (3) artiklan mukaisen kiellon lisäksi tee myös kieltö ilmoitusta Kopiostolle. Tämä koskee kaikki tekijöitä, sekä niitä, jotka ovat antaneet Kopiosto-valtakirjan, että niitä, jotka eivät ole antaneet Kopiosto-valtakirjaa tai eivät edes ole tietoisia siitä, että heidän omilla kotisivuillaan oleva opt-out kieltö ei riitä, vaan lisäksi kieltö tulee ilmoittaa Kopiostolle.

Sopimuslisenssi kääntäisi koko DSM direktiivin 4 artiklan pääläelleen, eli kappaleen valmistaminen tiedonlouhintaan varten ei käytännössä olisi sallittua, ellei siitä olisi sovittu tekijäoikeusjärjestön kanssa.

Muun kopioinnin tekijänoikeudellinen lähtöasetelma on erilainen kuin tekstin- ja tiedonlouhinnan. Muu kopiointi on lähtökohtaisesti kiellettyä ilman lupaa. Tekstin- ja tiedonlouhinta on sallittua, ellei tekijä ole sitä kieltänyt. DSM-direktiivin 4(3) artiklan perusteella korvaus voidaan vaatia vain teoksesta, jonka osalta on käytetty nimenomaista ja asianmukaista oikeuksien pidätystä. Sopimuslisenssin osalta ei tätä edellytystä ole mahdollista täyttää, koska sopimuslisenssin osalta teoksia ja oikeudenhaltijoita ei tiedetä. Edustamiensa oikeudenhaltijoiden osalta Kopiosto voi lisenoida käytön tekoälyn koulutusdatana jo nyt. EU:n DSM-direktiivi ja tekoälyasetus varmistavat korvauksen niille oikeudenhaltijoille, joiden tavoitteena on saada korvauksia tuottamastaan sisällöstä, kuten media- ja kustantajayhtiöille tai muille oikeudenhaltijoille, jotka haluavat lisenoida tuottamaansa sisältöä.

Mikäli sopimuslisenssin käyttöönotosta säädettäisiin tekoälyn osalta, olisi tällä suuri kilpailuoikeudellinen merkitys. Suomenkielisen koulutusdatan markkinoilla tämän jälkeen yksi toimija, sopimuslisenssijärjestö, joka voi määritellä kaiken suomenkielisen aineiston hinnan ja käytön ehdot.

Yhteishallinnointiorganisaatiolla olisi järjestelmän kautta sopimuslisensoinnissa monopoliasema. Tästä syystä yhteishallinnointiorganisaatiolla katsottaisiin olevan Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 102 artiklassa tarkoitettu määräävä markkina-asema (kts. Huhta, Eetu – Huhtanen, Joonas: Tekijänoikeuden yhteishallinnointi ja sopimusehtojen kohtuuttomuus, Lakimies 6/2022, s. 905). Artiklan mukaan määräävän aseman väärinkäyttö sisämarkkinoilla on kiellettyä. Määräävässä markkina-asemassa olevan toimijan, tässä tapauksessa yhteishallinnointiorganisaation, on muun muassa sovellettava samoja ehtoja samankaltaisten sopimuskumppaneiden kesken sekä pidättäytyä kohtuuttomien sopimusehtojen soveltamisesta.

Lisäksi on huomattava, että EU-kilpailupolitiikka suhtautuu lähtökohtaisesti kielteisesti määräävän markkina-aseman, saati monopoliaseman, syntymiseen. Tämä suuntaus näkyy esimerkiksi EU:n komission ja kansallisten kilpailuviranomaisten toteuttamassa yrityskauppavalvonnassa. Sama tendenssi on havaittavissa DSM-direktiivissä, sillä direktiivin johdanto-osan ensimmäinen kappale viittaa SEUT:in määräyksiin sisämarkkinoiden toteuttamisesta ja sellaisen järjestelmän perustamisesta, jolla varmistetaan, että kilpailu ei vääristy sisämarkkinoilla. Voidaankin todeta, että sopimuslisensointijärjestelmän käyttöönotto olisi DSM-direktiivin tarkoituksen vastaista.

Tekstin- ja tiedonlouhintaa tieteellistä tutkimusta varten tutkimusorganisaatioissa koskeva poikkeussääntö perustuu DSM-direktiivin 3 artiklan pakolliseen poikkeussäännökseen, jota ei voi implementoida sopimuslisenssillä. Sopimuslisenssijärjestö on jo tulkinnut ja tulee todennäköisesti tulkitsemaan tekijänoikeuslakia tieteellisen tutkimuksen vapautta kaventavaksi.

2.2 KOULUTUS- JA TIEDOTUS

1. Kannatanko esitettyjä toimenpiteitä koulutukseen ja tiedotukseen liittyen?

Esitetty luovien alojen koulutustarpeeseen vastaaminen tekoälyyn ja tekijänoikeuksien hallintaan liittyen on osa ammattikorkeakoulujen perustoimintaa. Näiden sisältöjen osaamista edistetään ja kehitetään perustutkinnoissa sekä jatkuvan oppimisen tarjonnassa. Teemat ovat ammattikentällä jo toimiville tärkeitä ja toimialan muutoksessa mukana pysyminen edellyttää täydennyskoulutusta. Ammattikorkeakouluilla on valmius tuottaa erillistarjontaa tai kohdennettuja valmennuksia. Monelle alalla toimivalle itsensä työllistäjälle maksullisiin koulutuksiin osallistuminen on haastavaa, joten näihin teemoihin tulisi kohdentaa rahoitusta esimerkiksi Jatkuvan oppimisen ja työllisyyden palvelukeskuksen kautta.

2. Onko jokin ehdotettu teema mielestäsi toista tärkeämpi?

Tekoälyn pelisäännöt/opas.

3. Millä tavalla katsot, että koulutus ja tiedotus tulisi toteuttaa?

-

2.3 SELVITYKSET

1. Kannatatko esitettyjä aiheita selvitettäväksi?

Esitetty selvitys luovien alojen ansaintamalleista on tekoälyyn rajattuna tarpeeton. Tekoäly eri muotoineen on yksi väline muuttuvassa digitalisoituneessa toimintaympäristössä. Luovien alojen ansaintamalleja on selvitetty viime vuosina erilaisin rajauksin useissa eri hankkeissa ja Cuporen toimesta. Mikäli tämän teemaista selvitystyötä jatketaan, mikä voi olla perusteltua jatkuvan muutoksen seurannassa, tulisi näkökulma olla riittävän laaja huomioiden myös valmisteilla olevassa Luovan talouden kasvustrategiassa nousevat laajemmat osaamistarpeet ja teemat.

Luovien alojen rahoitusinstrumentteja tarkastellaan myös valmisteilla olevassa Luovan talouden kasvustrategiassa. Tämä tulisi huomioida ennen mahdollisten uusien selvitysten aloittamista.

Luovan talouden merkittävä osapuoli on myös tekijänoikeuksien hyödyntäjät. Tällä hetkellä neuvontapalveluita tarjoaa lähinnä tekijänoikeuden edunvalvontajärjestöt, joiden näkökulma on ensisijaisesti omien jäsenasiakkaidensa näkökulma – ei niinkään tekijänoikeuksia hyödyntävien asiakkaiden tarpeet. Neuvonta- ja tiedotuspalveluita kehitettäessä toiminnan tulisi olla sisällöltään ja painotuksiltaan neutraalia ja mahdollistavaa.

2. Onko jokin selvityksen aihe mielestäsi toista tärkeämpi?

-

3. Millä tavalla katsot, että selvitykset tulisi toteuttaa?

3. Lopuksi

Muita huomioita pienryhmien laatimiin loppuraportteihin ja niissä esitettyihin suosituksiin?

Ammattikorkeakoulut ovat duaalimalliin perustuvan suomalaisen korkeakoulujärjestelmän toinen sektori tasavertaisena yliopistojen rinnalla. Tekijänoikeuksien syntyminen ja hyödyntäminen sekä tutkimustoiminta ammattikorkeakouluissa on laajaa ja monipuolista. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto toivoo, että ammattikorkeakouluilla olisi edustus myös tekijänoikeusasioiden neuvottelukunnassa, jos sen kokoonpanoa on tarkoitus jossain vaiheessa päivittää.

Niin raporttiaineistossa kuin tekoälyyn liittyvässä keskustelussa käytetään käsitteitä tekoälyn kouluttaminen tai tekoälykoulutus. Nämä sekoittuvat helposti termeinä tekoälyyn ja sen käyttöön liittyvään koulutukselliseen osaamisen lisäämiseen. Mikäli tekoälymallin tuottamiseen liittyvää mallin kouluttamista aineistoilla ei ole mahdollista nimetä selkeästi omalla erottuvalla termillään, tulisi raporttiaineistoissa ja viranomaisteksteissä käyttää johdonmukaisesti selkeitä ilmaisumuotoja, jotta käsitteiden merkitys ei sekoitu.

Ylönen Nina

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry